

УДК 655.4/.54:06.05-042.2

КОНЦЕПТ «ЛІТЕРАТУРНА ПРЕМІЯ»: ПРОБЛЕМИ ОЗНАЧЕННЯ

О. В. Бондар

Українська академія друкарства,
вул. Під Голоском, 19, Львів, 79020, Україна

Проаналізовані різні тлумачення понять «літературна премія», «книжкова премія», «літературний конкурс», «книжковий рейтинг», поширені у сфері їхнього менеджменту, а також у сучасній соціокомунікативістиці. Виявлено основні відмінності між преміями, конкурсами та рейтингами у книжковій галузі. Проаналізовано ті сутнісні характеристики, які дають підстави для семантичного розмежування окреслених концептів. На основі узагальнення наявних підходів запропоновано більш відповідні й точні дефініції, що можуть бути використані для подальшого вивчення феномену. Усунено термінологічну синонімію і неточності визначень. Наголошено на недоцільності вживання поняття книжкового конкурсу, оскільки він має ознаки книжкової премії або книжкового рейтингу. Запропоновано використовувати результати дослідження як базові терміни для подальшої класифікації й типології. Вони також можуть бути корисними для видавців та науковців.

Ключові слова: літературна премія, книжкова премія, літературний конкурс, книжковий конкурс, книжковий рейтинг.

Постановка проблеми. Книга як унікальний витвір, який своєю споживчою цінністю задовольняє духовні потреби людини, останнім часом набула ознак специфічного товару. І, як будь-який товар, вона потребує просування. Високу конкурентоспроможність видання забезпечує низка промоційних заходів, серед яких є літературна премія та суміжні концепти. Огляд основних способів рекламування видавничої продукції дає підстави вважати, що здобуття автором премії, потрапляння його імені до рейтингового списку або лауреатство в конкурсі підвищує купівельний інтерес до його творів. На думку Е. Огар, літературні конкурси «дозволяють видавцям (а відтак й авторам) розв'язувати низку рекламно-маркетингових завдань — від формування іміджу і до стимулювання збуту видання-лауреата» [1]. Отже, їхній потенціал доцільно вивчати.

Дослідження будь-якого феномену передбачає конкретизацію пов'язаних із ним базових термінів і понять, усунення термінологічної синонімії й неточності терміновживання. Вивчення специфіки і практики висвітлення авторитетних в Україні заходів, зокрема літературної премії та суміжних концептів, засвідчує наявність множинності і суперечливих трактувань, що спричинено відсутністю чітких критеріїв визначень і перекладами з іншомовних джерел без урахування контексту. Усе це робить потребу в дослідженні окресленої проблеми актуальною.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри доволі тривалу практику проведення в Україні різних літературних і книжкових премій, конкурсів і рейтингів, на науковому рівні феномен залишається мало вивченим, а його базова термінологія — не упорядкованою. Про це свідчить аналіз низки словників і літературознавчої енциклопедії [2–7]. Корисними для розв’язання поставлених завдань, зокрема для виокремлення чітких критеріїв розмежування понять «літературна премія», «книжкова премія», «літературний конкурс» і «книжковий рейтинг», виявилися авторитетні англомовні довідкові видання [8–10], у яких акумульовано досвід розуміння окреслених концептів у світовій практиці.

Мета статті. На основі аналізу виявлених сутнісних характеристик феномену, наявних у вітчизняних і світових джерелах, запропонувати упорядковані дефініції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пошуковий запит у Вікіпедії дає перелік із 63 різних премій у галузі літератури в Україні. Це майже вдвічі більше, ніж, скажімо, у Великобританії — лише 28. Проте, на відміну від Великобританії, більшість із заявлених українських премій не є за сутнісними характеристикам літературними преміями.

Аналіз дефініції терміна «премія», що її дає етимологічний словник, дозволяє зрозуміти премію як матеріальну цінність, не обов’язково грошову, яку дають за щось зроблене, для здобуття якої докладають зусиль або матеріальну або нематеріальну цінність, яка ставить одну людину або річ у вигідніше становище над іншими [5, с. 564].

У розширеній дефініції терміна «премія» в тлумачному словнику поняття трактується як матеріальна цінність, переважно грошова, яку дають за успіхи чи заслуги в певній галузі діяльності [2, с. 1105–1106]. Перша частина дефініції передбачає, що цю нагороду можуть отримати тільки люди, які на час нагородження вже мають визнані успіхи чи заслуги, що виключає можливість отримання премії новими авторами за дебютні твори. Цікаво, що успіхи й заслуги людини в галузі не обов’язково є найкращим результатом діяльності цієї людини. Іншими словами, дефініція не передбачає порівняння заслуг одного автора з заслугами іншого і визнання його як найкращого. Отже, усувається матеріальне підґрунтя такого розуміння премії. Проте друга частина дефініції повідомляє, що нагорода може бути дана за досягнення кращих результатів у чомусь. Це уточнення протиставляє визнаний успіх і заслуги в цілій галузі найкращим результатам певної вибірки (за проєкт, за рік, за жанр тощо). Тож невідомий автор може отримати премію за неопублікований твір, якщо його визнано найкращим серед певної кількості авторських оригіналів, надісланих на розгляд.

Літературознавча енциклопедія дає дві дефініції термінів «літературна премія» і «премія». Так, успіх у галузі стає не просто успіхом, а підсилюється прикметником «визначний», що означає наявність різних ступенів успіхів у галузі, які мають бути визнані визначними або невизначними. Додано підставу надання винагороди — рішення журі, яке обов’язково складається з авторитетних діячів галузі [6, с. 571; 7, с. 266–267]. Цілком логічно, що авторитетні діячі, наприклад, літературної галузі, у змозі оцінити визначність чийось успіхів у тій же галузі. Розуміння премії як

«способу визнання» здається найбільш наближеним до реального функціонального контексту, адже щоб то було — матеріальна чи нематеріальна цінність або позиція, що дає авторові певну перевагу над іншими — нагородження привертає увагу до учасника як до визнаного (авторитетними особами). Проте тут не йдеться про визнання конкретного твору, а — творчості письменника. Отже, це поняття не поширюється на нових авторів з одним опублікованим або неопублікованим твором.

За дефініціями термінів «prize» і «award» кембриджського й оксфордського словників, а також словника Collins, премією можна вважати щось, чому люди надають важливості [8–10]. Це дещо перегукується з розумінням премії як способу визнання, проте виключає номінальну вартість чогось і сам процес набуття чимось вартості. Адже, наприклад, люди вважатимуть цінною книгу якогось автора, якщо вона набрала мільйон лайків у соціальній мережі. Тож, кількість лайків буде вважатися премією, хоча письменник не отримає за це матеріальної винагороди, а рішення авторитетного журі й думки критиків не матимуть до цього стосунку.

Аналіз дефініцій терміна «премія» дав змогу виокремити такі сутнісні характеристики літературної або книжкової премії: наявність винагороди, об'єкт оцінювання, підстава присудження. Винагородою відтак варто вважати наявність чогось цінного, матеріального — переважно гроші, підставою — рішення авторитетного і професійного журі, а об'єктом оцінювання — визнані успіхи й досягнення в літературній галузі.

Усі розглянуті джерела одностайно повідомляють, що премія — це предмет виграшу, отриманий у процесі змагання, а не сам процес. Тому неправильно вживати дефініції «літературна премія» або «книжкова премія» в організаційному контексті (прийом заявок, розгляд творів, голосування). Адже вручення премії — це вже результат попередньої організаційної роботи.

У світовій практиці поширені, але не є обов'язковими характеристики, які приписують літературним преміям. Наприклад, не є обов'язковою грошова винагорода, оскільки премія — це щось цінне, проте матеріальне, що важко отримати. А цінними можуть бути й інші переваги, як-от видання роману, що отримав перемогу, коштом видавництва або преміального фонду як витрати, які переможець не несе.

Усе це підводить до безсумнівного факту — премія завжди призначається на конкурсній основі, навіть якщо учасники не докладають зусиль щоби її отримати, оскільки є список кандидатів, сформований висуванням на здобуття. Це потребує, як мінімум, подання заявок від видавців або інших установ літературної галузі, а також створення професійного журі.

Етимологічний словник дає таку дефініцію терміна «конкурс»: «конкурс «змагання з метою виявлення найкращого з учасників...» [3, с. 551–552]. Слово «змагання» в тому ж словнику згадується як похідник від слова «змагати» і в значенні «суперечка, сварка» [3, с. 268].

Під час аналізу двох дефініцій термінів «змагання» й «конкурс» тлумачного словника виокремлено два моменти. По-перше, конкурс або змагання, передбачає

наявність суперників і намагання перемогти. І, по-друге, важливе уточнення: згідно з дефініціями, конкурс визначає найкращого з претендентів, проте не обов'язково нагороджує [2, с. 464; 2, с. 565]. Отже, щоби окреслити коло претендентів якогось конкурсу, зокрема літературного, необхідна реєстрація учасників. На цьому етапі конкурсу приймають заявки і формують довгі списки. Що стосується намагання — бажання перемогти й перевершити — то це не викликає сумнівів, коли йдеться про конкурс неопублікованих творів. У такому разі автор надсилає свою роботу на розгляд принаймні з надією, що вона виявиться кращою за інші. Проте не можна назвати бажанням письменника перемогти, якщо його книга вже опублікована, на розгляд її надіслав видавець або установа, а сам автор уже нічого не може покращити. У такому разі премія завжди потребує конкурсу (змагання), але конкурс не завжди пропонує премію.

Літературознавча енциклопедія взагалі не містить дефініцій термінів «змагання» й «конкурс», ймовірно, як таких, що не належать до літератури [6]. За допомогою кембриджського словника було перевірено дефініції термінів «contest» і «competition». На відміну від попередніх визначень, у даному вже заявлено про можливу наявність премії або призу (чогось цінного) [8]. У дефініціях он-лайн словника Collins уточнено кількість учасників: двоє й більше, багато людей [9]. Отже, конкурс неможливий за участю однієї людини. Варто звернути увагу й на те, що в прикладах до вживання термінів в усіх англomовних словниках не зазначено використання його для позначення змагань у галузі літератури [8–10].

Під час аналізу виокремлено такі сутнісні характеристики літературного конкурсу: реєстрація учасників, об'єкт оцінювання, підстава нагородження. Реєстрацією вважається подання авторами своїх робіт на розгляд, об'єктом оцінювання — неопубліковані твори, а підставою — рішення авторитетного і професійного журі.

На відміну від премії, конкурс позначає дію, процес, не завжди передбачає винагороду й не оцінює сукупну творчість автора. Проте премію як предмет виграшу може отримати й неопублікований твір, що брав участь у конкурсі. Ніде не було згадано про необхідність авторитетного і професійного журі, тож визначення найкращого з учасників, теоретично, може здійснюватися будь-ким або будь-чим, кому призначена ця функція. Навіть комп'ютерною програмою. Проте це доречно, наприклад, у спорті, де є чітко визначені критерії, як-от час, відстань тощо. А кількісні показники якості творів, якщо ними вважати продажі й лайки, не можуть бути застосовані до неопублікованих творів. Тому літературний конкурс так само потребує наявності професійного журі, як і премія. Хоча здебільшого відомі літературні конкурси проводяться регулярно, це не може бути сутнісною характеристикою, оскільки є також і разові проекти, приурочені до якогось свята або засновані меценатами як короткотривалі акції.

Вживання в англomовному світі переважно термінів «prize» і «award» щодо книжкової сфери, замість вживаних у творчому контексті «contest» і «competition», лише підтверджує думку, що літературний конкурс ідеально позначає змагання за першість між неопублікованими роботами.

Видавництва, книгарні, окремі критики, літературні портали, соціальні мережі книголюбів і телеканали регулярно надають власні показники «успішності» видань. Так, рейтинги книжок є на сторінках відомих сайтів: time.com, bbc.com, amazon.com, goodreads.com. В Україні ранжування на кшталт «100 (50, 10) най (популярніших, цікавіших тощо) книжок» проводять онлайн-магазин yakaboo.ua, видавництво «Клуб сімейного дозвілля», інформаційний портал «Українська правда», мережа книгарень «Є», а також висвітлюють телеканали «Еспресо», «1+1» і інформаційна агенція «Укрінформ», літературний портал «Буквоїд». Регулярно вибірку книжок, рекомендованих до прочитання, публікують на своїх сторінках поодинокі літературознавці і критики.

Рейтинг, як його позиціонує тлумачний словник, — це зазвичай числовий показник, який виражено в процентах, коефіцієнті, місці серед інших претендентів [2, с. 1210]. Це робить рейтинг подібним до конкурсу або процесу визначення переможців премії, оскільки за результатами змагання автори або їхні роботи теж посідають певні місця (перше, друге, третє тощо), а респонденти або особи, що віддають свої голоси, виконують функцію журі. Проте є одна ключова відмінність: цей індикатор обраховується за певним алгоритмом, що враховує фактичну кількість, наприклад, голосів за певний період. Натомість, під час обговорення претендентів на засіданні, журі часто послуговується якісними характеристиками (стилістика, емоційність, грамотність, суспільна цінність роману тощо), які не можуть перебувати в межах якогось числового діапазону. Тому й голосування експертів конкурсу часто є умовним (кількість «за» й кількість «проти») і, що головне — майже завжди закритим. Це підводить до другої відмінності рейтингу — він завжди є оприлюдненим.

Літературознавча енциклопедія не надала повноцінного розуміння рейтингу [7, с. 312]. Не зрозуміло, які показники формують шкалу того суб'єктивного оцінювання, які її найнижче й найвище значення. Якщо взяти рейтинг окремого експерта або критика із його особистими критеріями, то, так, оцінка літературного твору є суб'єктивною. Але якщо із рейтингів окремих критиків сформувати спільний рейтинг, то його можна назвати відносно об'єктивним. Рейтинг продажів книг за певний місяць у певній книгарні є об'єктивною оцінкою за умови його формування на базі правдивих даних, оскільки він створюється зафіксованою кількістю проданих видань.

З англомовних джерел вдалося виокремити такі сутнісні характеристики книжкового рейтингу: предмети порівняння, наявність респондентів, вимірник, зведений список і оприлюднений результат [8–10]. Предметами порівняння вважаються опубліковані книги, респондентами — усі, хто бере участь у голосуванні або соціологічному опитуванні щодо предметів порівняння, вимірником — кількісний показник рейтингування, що виражено в процентах, коефіцієнті або місцях, списком — перелік предметів порівняння, у якому вони розташовані згідно з їхніми вимірниками.

Рейтингування в книжковій сфері зазвичай формується показниками, які легко порахувати (наприклад, кількість продажів), обмежується певним періодом

(наприклад, місяць, рік), часто перебуває в межах певного жанру (наприклад, любовний, історичний роман) і не передбачає нагороду переможцю.

Наостанок розглянуто дефініції термінів «літературний» і «книжковий» [2, с. 623; 4, с. 268–269]. Літературними вважають прозові й поетичні твори будь-яких жанрів, опубліковані й неопубліковані, оприлюднені й неоприлюднені, повністю або частково створені за допомогою слова, зокрема слова пісень (але не музику), навіть комікси і графіті. Оскільки всі вони містять слова і, так чи інакше, зображують плин життя. Інституції, діяльність яких стосується цих творів, теж є літературними. До таких належать премії, критика, академічні дослідження в галузі літератури, енциклопедії.

Термін «книжковий» виражає ознаки проєктів, заходів, списків, пов'язаних із книжками — опублікованими окремими виданнями літературні твори [2, с. 549]. Зрозуміло, що книжковими не можуть бути авторські оригінали (рукописи) і твори, оприлюднені в мережі. З огляду на це, зазначимо, що книжковий твір або проєкт майже завжди є ще й літературним, проте літературний не обов'язково є книжковим.

Обсяг проаналізованого довідкового матеріалу щодо літературних і книжкових премій, конкурсів і рейтингів дає змогу сформулювати перелік ключових особливостей цих проєктів:

- на здобуття премії номінантів висувають установи (видавництва, бібліотеки, університети, літературознавці, державні органи), на конкурс учасники (автори) подають свої роботи самі шляхом реєстрації з усвідомленими бажанням і надією виграти;
- книжковою й літературною премією нагороджують уже опубліковані видання, а в конкурсі зазвичай змагаються неопубліковані твори (авторські оригінали);
- сукупна творчість письменника може оцінюватися тільки для здобуття літературної премії, книжковою премією нагороджують окреме видання;
- премія завжди передбачає матеріальну винагороду найкращому з учасників, конкурс може надавати премію за здобуття перемоги або не надавати, а позиція в рейтингу і є своєрідною винагородою;
- отримувач премії й переможець конкурсу призначається на підставі рішення журі, а місця в рейтинговому списку розподіляються математичним підрахунком голосів, продажів тощо;
- на здобуття премії може претендувати живий автор, так само і брати участь у конкурсі, а позиції рейтингу може отримати роман давно померлого письменника.

Отже, на підставі аналізу довідкових джерел запропоновано такі робочі дефініції:

Літературна премія — це цінна матеріальна винагорода за сукупну творчість автора, що регулярно призначається складом професійного журі на конкурсній основі за умови висування учасників інституціями літературної галузі або окремими особами, з нею пов'язаними.

Книжкова премія — це цінна матеріальна винагорода за опублікований твір, що регулярно призначається складом професійного журі на конкурсній основі за

умови висування видань інституціями літературної галузі або окремими особами, з нею пов'язаними.

Літературний конкурс — це регулярне або одноразове змагання, у якому складом професійного журі обирається найкращий неопублікований твір або кілька найкращих із переліку надісланих авторами власних творів і за перемогу в якому передбачено або не передбачено винагороду.

Книжковий рейтинг — це список книг, що регулярно або одноразово формується за певними критеріями, як-от рік публікації, жанр тощо, в якому видання розташовані залежно від кількості отриманих ними голосів/продажів.

Поняття «книжковий конкурс» вживати некоректно взагалі, оскільки він може мати ознаки або книжкової премії, або книжкового рейтингу.

Висновки. У цій статті на підставі аналізу джерел запропоновано нові дефініції літературної премії, книжкової премії, літературного конкурсу і книжкового рейтингу. Вони стануть підґрунтям для подальшої типології і класифікації літературних і книжкових премій, конкурсів і рейтингів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Огар Е. Літературно-видавничі конкурси у просуванні дитячої книги. Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. 2011. Вип. 25. С. 233–236.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2005. VIII, 1728 с.
3. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Т. 2 Г–Копці / авт.-уклад. Р. В. Болдирев та ін. Київ : Наук. думка, 1985. 573 с.
4. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Т. 3 Кора–М / авт.-уклад. Р. В. Болдирев та ін. Київ : Наук. думка, 1989. 552 с.
5. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Т. 4 Н–П / авт.-уклад. Р. В. Болдирев та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 656 с.
6. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. Т. 1 А–Л / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 608 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у 2-х т. Т. 2 М–Я / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с.
8. Cambridge Dictionary / Cambridge University Press. Cambridge University Press, 2019. URL: <https://dictionary.cambridge.org> (last visited 14.10.2019). The name from the screen.
9. Collins: Pioneers in dictionary publishing since 1819 / Collins Online Dictionary. Collins, 2019. URL: <https://www.collinsdictionary.com> (last visited 14.10.2019). The name from the screen.
10. Oxford Learner's Dictionaries / Oxford University Press. Oxford University Press, 2019. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (last visited 14.10.2019). The name from the screen.

REFERENCES

1. Ohar, E. (2011). Literaturno-vydavnychi konkursy u prosvanni dytjachoji knyghy: Naukovi praci Kam'janecj-Podiljsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka, Filologichni nauky, 25, 233–236 (in Ukrainian).
2. Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoji ukrajinsjkoi movy: 250000 (2005). Perun. Kyjiv : Irpinj (in Ukrainian).
3. Etymologichnyj slovnyk ukrajinsjkoi movy : u 7 t. T. 2 (1985). Nauk. dumka. Kyjiv (in Ukrainian).
4. Etymologichnyj slovnyk ukrajinsjkoi movy : u 7 t. T. 3 (1989). Nauk. dumka. Kyjiv (in Ukrainian).
5. Etymologichnyj slovnyk ukrajinsjkoi movy : u 7 t. T. 4 (2003). Nauk. dumka. Kyjiv (in Ukrainian).
6. Literaturoznavcha encyklopedija: u 2-kh t. T. 1 (2007). VC Akademija. Kyjiv (in Ukrainian).
7. Literaturoznavcha encyklopedija: u 2-kh t. T. 2 (2007). VC Akademija. Kyjiv (in Ukrainian).
8. Cambridge Dictionary (2019) / Cambridge University Press. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org> (accessed 14 October 2019) (in English).
9. Collins: Pioneers in dictionary publishing since 1819 (2019) / Collins Online Dictionary. Retrieved from <https://www.collinsdictionary.com> (accessed 14 October 2019) (in English).
10. Oxford Learner's Dictionaries (2019) / Oxford University Press. Retrieved from <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com> (accessed 14 October 2019) (in English).

doi: 10.32403/0554-4866-2019-2-78-117-125

CONCEPT “LITERARY PRIZE”: PROBLEMS OF DESCRIPTION

O. V. Bondar

*Ukrainian Academy of Printing,
19, Pid Holoskom St., Lviv, 79020, Ukraine
olga.viktorovna.bondar@gmail.com*

There have been analyzed the common various interpretations of the concepts of a literary prize, a book prize, a literary contest, book rating in this article. Definitions of the adjectives “literary” and “book” are also considered. The key characteristics that give grounds for semantic delineation of outlined concepts are identified and analyzed. By studying the specifics and practices of the authoritative Ukrainian literary prizes, contests and rating, the author has found many of their interpretations. Therefore, it was necessary to determine what is similar and what is different in all these definitions. All of the analyzed material about literary and book prizes, competitions and ratings allows formulating a list of key characteristics of these concepts. In this way, the author has found that the prize, the contest, and the rating have the key characteristics in the system of their management. Using these characteristics we can identify which of

these institutions are in front of us. As the results of the research, there have been shown the main differences between an award, a competition and rating in the literary field. Based on the generalization of the available approaches, more relevant and accurate definitions have been suggested that can be used to further explore the phenomenon. The basic terms and concepts related to the literary prize have been offered. And the terminological synonymy and inaccuracies of the terms have been eliminated. They can be helpful for publishers and scholars who will study them. The results of this research can be used as the foundation for further typology and classification of the literary and the book awards, contests and ratings. The need for further testing of the results of the study has been emphasized.

Keywords: *literary prize, book prize, literary contest, book contest, book rating.*

Стаття надійшла до редакції 28.05.2019.

Received 28.05.2019.